Helskogs monster

Peter Dahlén
Institutt for medievitenskap, Universitetet i Bergen, Norge

Publicerad på Internet, www.idrottsforum.org 2003-06-06.

Copyright © Peter Dahlén 2003. All rights reserved. Except for the quotation of short passages for the purposes of criticism and review, no part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system, or transmitted, in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without the prior permission of the author.

Under några explosiva dagar i november månad 2002 blev den norska nationen uppslukad och omskakad av frågan huruvida några norska skidåkare hade fuskat i en längdskidåkningstävling åtta år tidigare. Det var en anklagelse som framfördes i dokumentärprogramserien Rikets tilstand i den norska, kommersiella kanalen TV 2, med Gerhard Helskog som ansvarig producent. Hur kunde det komma sig att påståendet att så var fallet väckte en sådan monumental uppståndelse? Det berodde på att tävlingen i fråga var det inhemska prestigeevenemanget OS i Lillehammer 1994, att skidåkning är Norges nationalidrott och att de riktigt framgångsrika skidåkarna är landets mest dyrkade idoler.

För inte länge sedan köpte jag en trevlig bok på ett antikvariat i Bergen, en bok av Halvor Kleppen från 1987 med titeln *Skikongen. Kong Olav 80 år på ski*. Här får läsaren veta att skidlöpning varit en folkidrott i Norge i över tusen år, att skidlöpning helt från tidig sagatid haft en annan ställning än andra idrottsgrenar i landet och att Norges historia är full av berättelser om hur skidor var viktiga i strid och kamp. Framför allt berättas här i ord och bild om kung Olavs kärlek till norsk skididrott och det skidälskande norska folkets kärlek till kung Olav (1903-1991, kung från 1957).

Skikongen är en bok som fångar alla de myter och föreställningar som finns om den norska folksjälen, formad genom århundraden av skidåkning och av kamp mot utländska ockupanter för nationellt självbestämmande. I kung Olavs gestalt smälter dessa historiska drag samman, det är bokens egentliga budskap. Hur stark denna koppling är framgår av att kung Olav står staty i Holmenkollen, tillsammans med den mäktiga katedralen Nidarosdomen i Trondheim den norska kulturens viktigaste helgedom. Att det finns en historisk kontinuitet

bekräftas av att även kungens far och son, kung Haakon och kronprins Harald (dagens kung), förekommer som skidlöpare i boken.

Denna vackra, norska kulturtradition gavs tillfälle att visa upp sig i hela sin vidunderliga, snötäckta prakt för resten av världen i samband med vinter-OS i Lillehammer 1994. Och som världen lät sig charmeras av de färgsprakande och välregisserade TV-bilderna av fjordar, fjäll och tappra skidhjältar som med Björn Dähli i spetsen bärgade hem både guld och ära till den norska nationen! Tänk, Norge har inte bara en kung som är skidåkare, utan också en, ja, flera skidåkare som är kung – skidkungarna Björn Dähli, Vegard Ulvang och Thomas Alsgaard för att nämna blott några. Det är skidkungar som bär traditionen vidare, samtidigt som de egentligen bara är ett gäng käcka gutter som gillar att gå på tur tillsammans. De är alltså egentligen precis som alla oss andra, bara litet stoltare, litet ädlare, och det med all rätt. Eller …? (Detta med gutter på tur anspelar på den populära, naturromantiska TV-serien *Gutta på tur* i TV 2, ett program där Björn Dähli och Vegard Ulvang med vänner far runt i världens – och företrädesvis den nordliga världens – vildmarker för att gå på utflykt och idka trevlig, manlig samvaro runt lägerelden.)

Idrottens ideal

Utgångspunkten är att idrotten i grund och botten är en god och moraliskt högtstående instans som har mycket att lära resten av samhället i allmänhet och ungdomen i synnerhet om värdet av att följa regler och att visa mod, disciplin, beslutsamhet, pliktkänsla och offervilja i gruppens och nationens namn. Den moderna, organiserade tävlingsidrotten växte fram på 1840-talet och är en skapelse av det västerländska industrisamhället och dess liberala ideal om fria marknadskrafter med konkurrens på lika men ändå regelstyrda villkor. Tävlingsidrotten är alltså ett modernt fenomen som har den paradoxala uppgiften att råda bot på den njutningsinriktade och förvekligande bekvämlighet som blivit följden av just det moderna konsumtionsamhället. Detta genom att skapa en väckelse for fysisk och moralisk uppryckning, för ett sundare och dygdigare leverne.

Den långlivade föreställningen om idrottens värld som en bättre värld, ett dygdernas paradis höjd over det övriga samhället och med en mission att utgöra en motvikt til det moderna samhällets brister i form av bland annat småaktigt fuskande har, menar etnologen Fredrik Schoug (2000), medfört en låg toleranströskel mot moraliska överträdelser och brott mot uttalade och outtalade regler och bestämmelser. Desto mer förträfflig vi anser idrotten vara, desto större tycks också förtrytelsen och indignationen bli över alla detaljer eller bagateller som stör idyllen; ju mer förebildlighet vi kräver av våra idrottshjältar, desto mer besviken blir vi av deras oförmåga att leva upp till förväntningarna.

Nivåskillnader vad gäller toleranströsklarna i sportens värld och samhället i övrigt låter sig väl illustreras med attityderna till doping, framhåller Schoug. Långt fram på 1900-tallet sågs professionalismen som huvudfiende till en idrottsrörelse med amatöristiska ideal. I dag tycks dopingen, det vill säga användningen av förbjudna, prestationshöjande preparat, ha övertagit denna fienderoll. Även om missbruket av anabola steroider bland unga, kroppsbyggande män skall vara tämligen utbrett så är de konstlade preparaten inom idrotten ändå mindre skadliga, i

vissa fall till och med ofarliga i jämförelse med de flesta former av narkotikamissbruk. Av dopingdebatten kan man dock lätt få det motsatta intrycket, det vill säga att doping är långt mer skadligt för samhället, och då framför allt för samhällsmoralen, än det allmänna, icke idrottsrelaterade missbruket av exempelvis ecstacy, amfetamin och inte minst det fasansfullt beroendeframkallande och dödliga heroinet.

Dopingen inom idrotten skördar med största sannolikhet också betydligt färre offer i form av dödade och livslångt skadade än trafiken. Poängen är att trafiken inte är ett erkänt *moraliskt* problem. Idrottens föregivet moraliska överhöghet, hälso- och skötsamhetsideal gör därför att den minsta förbrytelse mot dess normer och värderingar, dess mytiska gentlemannakodex, snabbt tar sig skandalösa proportioner (en skandal är per definition en moralisk gränsöverträdelse; om medieskandalernas mekanismer, se Lull & Hinerman 1997, där det även finns ett särskilt kapitel om idrottsskandaler, The Sports Scandal.)

Man kan bara jämföra med det handlingsutrymme och de ideal som folket inom rockbranschen har att följa. Blotta tanken på att Keith Richards skulle bli relegerad från The Rolling Stones för att han brukat vissa förbjudna kemiska preparat är inte bara osannolikt utan närmast löjeväckande. Inom idrotten älskar man förebildlighet och avskyr avvikelser, inom rockmusiken avskyr man förebildlighet och älskar avvikelser (Schoug 1994). (I dag, när tävlingsidrotten blivit en del av en världsomspännande och företrädesvis ungdomsinriktad nöjes- och modeindustri, ser vi dock tecken på att dessa två kulturer håller på att smälta samman. Ett exempel på det är basketspelaren Dennis Rodman, ett annat uppgifter om drogmissbruk i olika amerikanska och engelska ligor, ett tredje den norska världsmästaren i puckelpist, Kari Traa, som precis innan OS i Salt Lake City vek ut sig på ett synnerligen utmanande sätt och simulerade masturbering i duschen i januarinumret 2002 av det norska sex- och skandalorienterade sport- och modemagasinet *Ultra Sport* – ett utvik som mycket riktigt orsakade skandal till en början, men som när debattvågorna lagt sig ofelbart ledde till ännu större kändisskap (Norges sexigaste i diverse omröstningar) och ännu längre köer av intresserade arrangörer och sponsorer.)

Den hotfulla vetenskapen

Den moderna idrotten har alltså under sin dryga hundrafemtioåriga historia varit genomsyrad av stränga moraliska påbud och förbud. I Norge har nationalidrotten skidlöpning dessutom skapat utrymme för en romantisk dyrkan av naturen.

Parallellt med utvecklingen av det moderna samhället och dess upplysningsideal har det också funnits en kritik mot förnuftstro, teknisk rationalism och den obegränsade tilltron till vetenskapens förmåga att omskapa det naturgivna. Denna kritik fick redan 1818 sitt emblematiska uttryck i Mary Shelleys skräckromantiska och sedermera filmade berättelse om *Frankenstein*, vetenskapsmannen som skapar en konstgjord människa, Frankensteins monster.

Att dopingfrågan blivit så het och känslig på senare tid beror på att den naturliga idrotten idag är hotfullt nära att oåterkalleligen fångas in i den naturvetenskapliga logik och de mer eller mindre artificiella (konstgjorda) livsformer den länge försökt utgöra ett alternativ till.

Inget tydliggör detta hot bättre en dopingen. Frågan om norska toppskidåkare hade dopat sig eller inte när de representerade Norge och dess paradgren skidåkning i den mest statusfyllda tävlingen av alla, de Olympiska spelen, som dessutom arrangerades på hemmaplan, har därför en djupgående kulturell och existentiell klangbotten. Den ställer nämligen inte bara frågan om äktheten i den mänskliga råvaran (existentiell dimension), den ställer också frågan om äktheten i norsk skidåkning (kulturell dimension). Om både de människor och den idrott som representerar Norge är i viss mening artificiella skapelser av forskare och läkare, vad är det då som är äkta? Vilka är vi då, egentligen? Vad har vi då kvar att tro på och hålla oss till? Eller är den konstgjorda, norska skidåkaren i själva verket bara ett fiktivt monster, skapad av TV-producenten Gerhard Helskog ...?

Ursäkt till nationen

I den extrainkallade och direktsända presskonferens där Helskog tillsammans med TV 2-chefen Kåre Valebrokk beklagade sig över dopingdokumentären försökte Helskog hela tiden få det till att det handlade om ett rent faktamässigt informationsfel: genom att presentera en produktlista som en beställningslista kunde tittarna få den uppfattningen, att Kjell Eystein Røkkes läkarväska innehöll 150 medicinska produkter, när det i själva verket bara var 20. Helskog och Valebrokk beklagade sig över att man genom denna felaktiga upplysning hade gjort livet svårt för framträdande norska idrottsutövare och att man sannolikt också skadat norsk idrotts anseende ute i världen.

Otvivelaktigt innehöll programmet en grov informationsmiss och otvivelaktigt kom Helskogs dokumentär att skada anseendet för norsk skididrott och enskilda idrottsutövare, åtminstone för en tid. Vad Helskog och Valebrokk däremot inte nämnde, det var att dokumentären var osedvanligt framgångsrik i den bemärkelsen att den lyckades med att så tvivel om äktheten i norsk skididrott och därigenom ifrågasätta äktheten i eller den vedertagna sanningen om den norska, nationella självidentiteten. Det var därför och inte beroende på att en läkemedelslista innehöll 150 produkter istället för 20 som dokumentären kom att betecknas som den största medieskandalen i nyare tid i Norge; det var därför som Gerhard Helskog tvingades be hela det norska folket om ursäkt.

(Artikeln är en något omarbetad version av en krönika införd i *Bergens Tidende* 29 november 2002)

Litteratur

Kleppen, Halvor (1987): *Skikongen. Kong Olav 80 år på ski*, Oslo: Samlaget.
Lull, James & Stephen Hinerman (red.) (1997): *Media Scandals*, Oxford: Polity Press.
Schoug, Fredrik (1994): Mardrömmar och svärmorsdrömmar: idolerna och ungdomskulturen, i Fredrik Miegel & Thomas Johansson (red.): *Mardrömmar och önskedrömmar. Om ungdom och ungdomlighet i nittiotalets Sverige*, Stockholm/Stehag:

Symposion.
Schoug, Fredrik (2000): Moraliteter och mediala spektakel. Har sporten drabbats av kris?, i Bo G. Nilsson (red.): *Idrottens själ*, Stockholm: Nordiska museets och Skansens årsbok 2000 (Fataburen).